

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

пр. Перемоги, 10, м. Київ, 01135, тел. (044) 481-32-21, факс (044) 236-1049

E-mail: ministry@mon.gov.ua, код ЄДРПОУ 38621185

Від 23.07.2015 № 1/9-347

Департаменти (управління) освіти і
науки обласних та Київської міської
державних адміністрацій

Інститути післядипломної педагогічної
освіти

Про забезпечення фахівцями та пріоритетні
напрями діяльності психологічної служби
системи освіти у 2015-2016 навчальному році

За результатами діяльності органів освіти і науки обласних та Київської
міської державних адміністрацій Міністерство надсилає для використання в роботі
аналітичні матеріали щодо забезпечення фахівцями та пріоритетні напрями
діяльності психологічної служби системи освіти у 2015-2016 навчальному році.

Додаток: на 9 арк.

Заступник Міністра

Павло Полянський

Про забезпечення фахівцями та пріоритетні напрями діяльності психологічної служби системи освіти у 2015-2016 навчальному році

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України «Про внесення змін до Положення про психологічну службу системи освіти» від 02.07.2009 р. № 616 психологічна служба в системі освіти визначається як сукупність закладів, установ, підрозділів і посад, що складають єдину систему, основу якої становлять фахівці у сфері практичної психології і соціальної педагогіки: практичні психологи, соціальні педагоги, методисти, директори (завідувачі) навчально-методичних кабінетів (центрів) психологічної служби.

Завдання психологічної служби визначаються відповідно до стратегії розвитку системи освіти України в цілому і водночас залежать від особливостей регіональної політики, історії та традицій освіти у конкретній області, районі, місті, селі та селищі і повинні трансформуватися у відповідності до змін у нормативно-правовій базі, визначених пріоритетів діяльності освітньої галузі.

На кінець 2014-2015 навчального року кількість спеціалістів психологічної служби становила 22705 працівників, що становить 54,48% від їх нормативної потреби. Із загальної кількості фахівців - 14832 практичні психологи (57,89%) та 7047 соціальні педагоги - 46,19% .

У порівнянні з минулим періодом кількість фахівців скоротилась на 1606 працівників. Найбільше скорочення спостерігається в Донецькій (на 1077 фахівців) та Луганській (на 742 фахівця) областях. Значне скорочення відбулось і у Харківській (59), Одеській (21) та в Тернопільській (4) областях. (Додаток 2).

Водночас кількість фахівців психологічної служби в регіонах (без урахування АР Крим, м. Севастополь, Донецької та Луганської областей) збільшилась на 206 осіб. Зокрема, на Львівщині та Івано-Франківщині – зростання на 45 фахівців у кожній області, Закарпатті – на 33 фахівця, а також в Житомирській та Чернівецькій областях на 30 фахівців відповідно.

Найкраща ситуація щодо забезпечення в цілому фахівцями (практичні психологи та соціальні педагоги) у м. Києві (81,02%), Івано-Франківській (73,69%), Київській (66,79%), Сумській (66,3%) та Чернівецькій (65,92%) областях.

Найнижчі показники у Тернопільській (36,56%), Житомирській (42,47%), Миколаївській (43,68%) і Вінницькій (45,31%) областях.

Серед навчальних закладів найкраще забезпечені практичними психологами спеціальні школи-інтернати – 97,88%, загальноосвітні навчальні заклади нового типу – 92,32%, та загальноосвітні навчальні заклади - 77,97%.

Дошкільні навчальні заклади загального типу, які розташовані в містах, забезпечені психологами на 68,95%, а загального типу, які знаходяться в сільській місцевості на 12,12% .

ВНЗ I-II рівнів акредитації забезпечені на 39,65% практичними психологами.

Лише на 19,21% забезпечені психологами позашкільні навчальні заклади. Із них на 20,45% міські і на 13,75%, які знаходяться в сільській місцевості .

Середній відсоток забезпеченості навчальних закладів соціальними педагогами по Україні становить 46,19%.

Серед типів навчальних закладів найкращий показник мають спеціальні школи-інтернати – 68,34. Загальноосвітні навчальні заклади, які знаходяться в місті забезпечені на 65,55%, а сільські – на 36,99%, ПТНЗ – на 54,35% міські та на 35,00% сільські.

Найгірший стан справ із забезпечення соціальними педагогами у вищих навчальних закладах I-II рівнів акредитації: міські забезпечені на 9,92%, а ті що знаходяться в сільській місцевості на 5,00%.

Керівникам обласних, районних, міських управлінь освіти і науки у новому навчальному році необхідно вжити заходів щодо забезпечення навчальних закладів працівниками психологічної служби, в тому числі навчально-методичних кабінетів (центрів) психологічної служби системи освіти районного (міського) та обласного рівнів.

Головним викликом сьогодення для України є анексія АР Крим та м. Севастополя, бойові дії на Сході країни. За даними Мінсоцполітики України станом на 06.07.2015 року кількість внутрішньо переміщених осіб становила 1 369 844. За оперативними даними МОН України -11,2 тис. учнів із зони АТО Донецької області навчаються на мирній території цієї області та 3,9 тис. учнів із зони АТО Луганської області змінили місце навчання в межах області. В той же час, до загальноосвітніх навчальних закладів інших регіонів країни зараховано майже 27 тис. учнів із Донецької та 15,7 тис. учнів з Луганської областей.

З огляду на необхідність вживання невідкладних заходів щодо ефективної інтеграції вказаних категорій населення в нові умови проживання, навчання, перед працівниками психологічної служби системи освіти в 2015-2016 н.р. ставиться завдання забезпечення психологічного і соціального супроводу дітей, постраждалих внаслідок військових дій, а також їх батьків.

Радимо з цього питання використовувати програму освітньої діяльності та спецкурс для курсів підвищення кваліфікації практичних психологів і соціальних педагогів з проблеми «Навички кризового консультування та розвиток психосоціальної стійкості до стресу у дітей» за заг. наук. редакцією В. Г. Панка (укладачі: С. О. Богданов, А. М. Гірник, О. В. Залеська, Н. П. Ломейко, Н. В. Лунченко, О.С. Нуреева, О. В. Федорець)(лист МОН України від 09.06.2015р., № 1/9–284). Матеріали розміщені у вільному доступі на сайті Міністерства в розділі «Позашкільна освіта, виховна робота» <http://old.mon.gov.ua/ua/activity/education/59/196/korinf19/> та на сайті Українського НМЦ практичної психології і соціальної роботи (www.psyua.com.ua).

Робота з дітьми, які постраждали внаслідок військових дій на Сході України та мають певний травматичний досвід вказує на необхідність підвищення психологічної культури всіх учасників навчально-виховного процесу в окремих питаннях. Практичним психологам у новому навчальному році рекомендовано запланувати заходи щодо психологічної просвіти педагогічних працівників та батьків, з питань «стрес», «криза», «травма та її прояви у психіці, поведінці дитини», «ресурс» тощо. Ефективними методами подолання стресу, психологічної травми є: релаксація, кероване фантазування, прогулянки на природі, малювання, ліплення (арт-терапія), гра з піском (сендплей), керована гра, театр

(психодраматерапія), пропрацювання емоцій через виведення їх на рівень усвідомлення і зміна поведінки (когнітивно - біхевіоральна терапія) тощо. Одним з головних питань є формування відчуття у дитини і дорослого що він (вона) не один (одна) і навколо є безліч ресурсів, якими він (вона) може скористатися.

Сучасні навчальні заклади мають Інтернет - сайти, які стали ефективним засобом зв'язку з учнями та їх батьками. З метою підвищення психологічної культури суб'єктів освітнього процесу в навчальних закладах та у сім'ї радимо активно використовувати отримання інформації через Інтернет із застосуванням інтерактивних форм.

За допомогою Інтернету можливе отримання зворотного зв'язку не лише від учнів, а від батьків учнів за допомогою розміщених на сайті матеріалів, опитувальників. Практично не використовується така форма роботи, як відповіді на запитання. Механізм реалізації цієї технології полягає в попередньому зборі проблемних питань і розміщенні на сайті відповідей на них практичного психолога. Доцільно створювати постійні рубрики за віковими інтересами: учні початкової школи, 5-6 класи, 7-8 класи, 9 клас, 10-11 класи, або рубрики за змістом: цікава психологія, вправи на розвиток психічних процесів, корисні поради, профорієнтація, психологічна безпека тощо. На сайтах загальноосвітніх навчальних закладів, що реалізують напрями навчання (іноземна мова, математика й т.ін.) доцільно інформувати батьків про психологічні особливості навчання за вибраним напрямком.

Практичному психологу необхідно володіти інформацією про існуючі інформаційні сайти установ і організацій з правової підтримки дітей і молоді, популярної психології для різних вікових груп тощо.

В цілому по Україні показник кількості звернень до відповідних спеціалістів збільшується, що свідчить про зростання авторитету цієї освітньої галузі.

Так, впродовж 2014/2015 навчального року до працівників служби надійшло 1 538 837 звернень, що становить в середньому 7,8 звернення на 1 працівника на місяць. Майже половина запитів (52,6%) надійшло від дітей .

Основними причинами звернення до практичних психологів з боку учнів стали: проблеми стосунків з однолітками (23,2%), проблеми організації дозвілля (13,7%), проблеми взаємовідносин з батьками (12,9%). Основними причинами звернення учнів до соціальних педагогів стали: проблеми взаємовідносин з батьками (22,7%), проблеми стосунків з однолітками (14,0%), проблеми жорстокого поводження в школі та сім'ї (11,0%).

Батьки зверталися до психологів майже вдвічі менше, ніж учні. Серед питань що їх турбували: травматичні події (15,9%), труднощі адаптації дитини до НЗ (12,2%) та проблеми взаємовідносин у сім'ї та родині (12,1%). Батьки зверталися до соціальних педагогів з питань допомоги дітям та сім'ям у СЖО (23,3%), проблем правового характеру (15,5%), проблем взаємовідносин у сім'ї та родині (15,3%).

З боку педагогів до працівників соціально-психологічної служби було 18,1% запитів. При цьому до практичних психологів – 66,1%, до соціальних педагогів – 33,9%. Основними причинами звернень педагогів до практичних психологів є: робота з сім'ями вимушених переселенців (33,7%), проблеми взаємовідносин у дитячому колективі (17,5%) та технології вирішення конфліктних ситуацій

(15,9%). Основними проблемами звернень педагогів до соціальних педагогів - профілактика деліквентної поведінки учнів (23,6%), профілактика девіантної поведінки учнів (22,6%) та технологія організації безпечного життєвого простору (10,8%).

Зосереджуємо увагу на тому, що працівникам психологічної служби необхідно приділити особливу увагу вивченню індивідуальних особливостей дітей з особливими освітніми потребами, розробці алгоритму взаємодії педагогічних працівників як у межах навчального закладу, так і поза його межами щодо забезпечення потреб вихованців та учнів. Інтеграція таких дітей в навчально-виховний процес можлива виключно за умови їх належного психолого-педагогічного супроводу. Актуальним залишається і питання психологічної підготовки педагогів до роботи з вказаною категорією дітей.

Вирішення складних проблем виховання сучасної молоді робить необхідним організацію діяльності фахівців психологічної служби на основі мультидисциплінарного підходу, в рамках якого спеціалісти з різних служб, відомств, установ обмінюються інформацією і створюють найкращі умови для розвитку дитини, вирішення її потреб. При планування діяльності рекомендуємо врахувати Методичні рекомендації щодо взаємодії педагогічних працівників у навчальних закладах та взаємодії з іншими органами і службами щодо захисту прав дітей в яких детально наведений порядок такої взаємодії, основні функції кожної служби (лист МОН України від 28.10.2014р., №1/9-557).

Одним з напрямів діяльності керівників психологічних служб є недопущення представників громадських організацій, псевдорелігійних течій у навчальні заклади з метою проведення досліджень, лекцій, тренінгів без відповідної психологічної експертизи матеріалів які вони застосовують. Звертаємо увагу керівників органів управління освіти і науки, навчальних закладів на дотримання в роботі відповідними спеціалістами наказу Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Положення про експертизу психологічного і соціологічного інструментарію, що застосовується в навчальних закладах Міністерства освіти і науки України» від 20.04.01р. № 330. До складу експертних комісій залучати виключно висококваліфікованих фахівців з базовою вищою освітою (за спеціальністю: «Психолог», «Практичний психолог») та кваліфікаційною категорією «спеціаліст вищої категорії», педагогічним званням «Психолог-методист».

Питання профілактики і превенції протиправної, агресивної, жорстокої, насильницької поведінки серед школярів набуло нової актуальності у зв'язку з подіями на Сході України, популяризацію асоціальної поведінки через ЗМІ, економічним розшаруванням населення.

Завуальовані прояви ксенофобії і сегрегації, мова ворожнечі все частіше проявляється серед підлітків, в навчальних закладах, в соціальних мережах; через відмінності в поглядах, упередженості серед дітей виникають конфлікти які призводять до серйозних правопорушень чи злочинів та формування захисної агресивної реакції у дітей, переміщених із зони АТО. Таким чином виникає ефект «замкненого кола», коли агресія і ненависть породжують відповідну агресію.

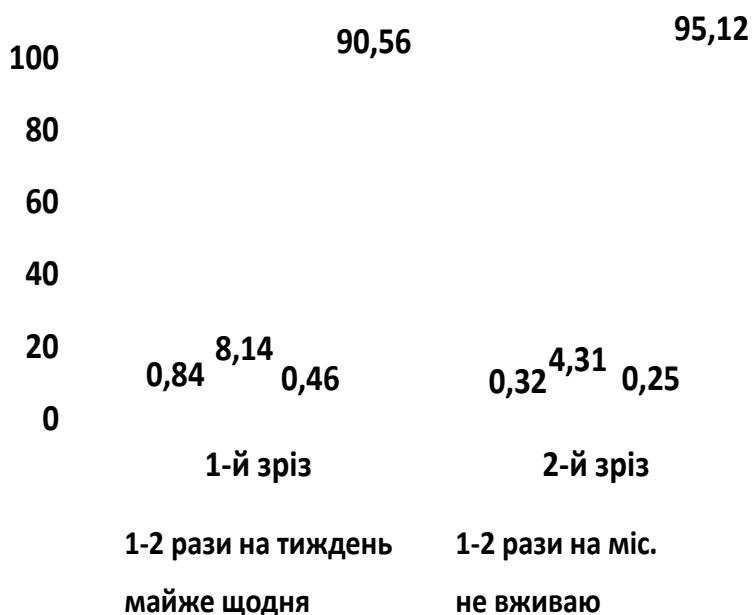
Важливою умовою збереження психологічного здоров'я є наявність позитивних міжособистісних відносин, сприятливий психологічний клімат, розвиток позитивного досвіду і здібностей школярів.

МОН України рекомендує: керівникам психологічних служб вжити організаційних і методичних заходів щодо підтримки діяльності існуючих шкільних служб порозуміння та розбудови мережі таких служб на базі навчальних закладів де вони відсутні і досі; проаналізувати стан справ та посилити індивідуальну корекційну роботу з дітьми, які вже скоювали кримінальні правопорушення, та дітьми, які мають ознаки агресивної поведінки; провести інформаційно-просвітницьку роботу з батьками та законними представниками дітей, схильних до протиправної поведінки, налагодити міжвідомчу взаємодію з підрозділами кримінальної міліції у справах дітей, службами у справах дітей, соціальними службами для сім'ї, дітей та молоді.

Незважаючи на те, що в 2015 році Уряд України зробив позитивний крок, заборонивши продаж пива через МАФи, однак ситуація щодо вживання алкогольних та наркотичних речовин дітьми і молоддю залишається критичною, про що вказують дані опитування учнів 7-8 класів з 11 областей України (Діаграма 1). Близько 10% від загальної кількості учнів 7-8 класів має досвід епізодичного вживання алкогольних напоїв.

Діаграма 1.

«Я вживаю алкогольні напої...»

З метою організації масштабної протиалкогольної профілактичної кампанії, в рамках діяльності психологічної служби системи освіти продовжується впровадження інформаційно-освітньої протиалкогольної програми «Сімейна розмова» у Запорізькій, Донецькій, Харківській, Львівській, Чернігівській, Миколаївській, Івано-Франківській, Чернівецькій, Дніпропетровській, Кіровоградській та м. Києві. Кількість учнів, які включені у програму протягом даного навчального року становила 32 тис. учнів 7-8 класів, кількість педагогічних працівників – близько 800.

Враховуючи високу ефективність програми рекомендуємо в 2015-2016 навчальному році організувати впровадження програми «Сімейна розмова».

Електронна версія всіх матеріалів Комплексної програми розміщена на сайті: www.mon.gov.ua в розділі позашкільна освіта, виховна робота та захист прав дитини.

Особливий неспокій у батьків і педагогів викликає комп'ютерна залежність. Комп'ютерна, зокрема, Інтернет-залежність, визначається як психічний розлад, що характеризується нав'язливим бажанням підключитися до персонального комп'ютера (для ігор, спілкування в мережі тощо) і хворобливою нездатністю вчасно відключитися від нього.

Психологічними особливостями дитини, що страждає комп'ютерною залежністю, є замкнутість, агресивність, неврівноваженість, невпевненість в собі, образливість, недовірливість, високий рівень тривожності, низький рівень самоактуалізації. Крім того, надмірна захопленість комп'ютерними іграми, призводить до формування стійкого бажання відходу в комп'ютерний світ, де можна відчувати себе успішним і сильним, прийняти на себе роль іншого, у разі захоплення «стрілялками» відбувається звикання до сприйняття сцен насильства.

Необхідно враховувати, що наявність комп'ютерної залежності є ознаками емоційного неблагополуччя і свідчить про необхідність надання психологічної допомоги і педагогічної підтримки (дітям властиві неадекватна самооцінка, нездатність до саморегуляції, емоційні труднощі у взаємодії, складності соціальної адаптації тощо). Ефективними в роботі з названими проблемами є індивідуальне і групове консультування, індивідуальна корекція, включення в тренінгові групи (соціально-психологічний тренінг, тренінг особистісного зростання), активна просвітницька робота (підготовка пам'яток для батьків, учнів про специфіку комп'ютерної залежності).

Зауважимо, що необхідною також є робота з батьками, оскільки часто комп'ютерна залежність дитини пов'язана з небажанням батьків приділяти їй достатню увагу та їхнім прагненням таким чином «чимось зайняти» дитину. Зусилля також повинні бути спрямовані на те, щоб допомогти дитині навчитися конструктивно вирішувати свої проблеми, отримувати позитивні емоції і той особистісний сенс в реальній взаємодії та діяльності, а не у взаємодії з персональним комп'ютером, планшетом, мобільним телефоном.

Складна соціально економічна ситуація, що склалася в Україні, привертає увагу до посилення профілактичної роботи щодо запобігання торгівлі людьми. Згідно статистики Міжнародної організації з міграції, за період з 2000 по 2014 р. виявлено 605 дітей, які постраждали від торгівлі людьми, що складає 5,8% від усієї кількості постраждалих осіб, яким було надано допомогу. Зважаючи на надзвичайну вразливість саме дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, необхідно систематично впроваджувати діяльність з ефективного попередження торгівлі людьми серед цієї групи ризику в усіх регіонах України.

Водночас, за даними МОМ, випускники професійно-технічних закладів складають 46,4% від усієї кількості постраждалих від торгівлі людьми, що може свідчити про недостатню поінформованість щодо власних прав та правил безпеки під час працевлаштування за кордоном та в Україні.

Відповідно до Конвенції ООН про права дитини та Факультативного

протоколу щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії до цієї Конвенції, які були ратифіковані Україною, необхідно активно підтримувати і заохочувати участь дітей у інформаційно-просвітницьких і навчальних програмах щодо превентивних заходів пов'язаних з торгівлею людьми і, зокрема, дітьми.

З цього питання доцільно скористатися програмою виховних заходів «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» для учнів 7-11 класів та комплектом методичних матеріалів щодо впровадження програми в професійно-технічних навчальних закладах, загальноосвітніх школах-інтернатах та інститутах післядипломної педагогічної освіти, що схвалені для використання науково-методичною комісією з проблем виховання дітей та учнівської молоді Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки протокол № 3 від 14 жовтня 2014 року (лист МОН від 28.05.2015 №1/9-264).

Матеріали розміщені у вільному доступі на сайті Міністерства в розділі «Позашкільна освіта, виховна робота» за покликанням: <http://old.mon.gov.ua/ua/activity/education/59/196/korinf19/>

Важливим напрямом діяльності працівників психологічної служби в 2015-2016 навчальному році залишається забезпечення та психологічний супровід профільного та професійного самовизначення учнів.

Міністерством освіти і науки України надано гриф навчальним програмам курсів за вибором “Людина і світ професій” для учнів 8-9 класів та “Побудова кар’єри”, які можуть бути розраховані на 9, 18, 35, 70 год. і впроваджуються у загальноосвітніх навчальних закладах з 2009 р., програма “Моя майбутня професія: правила вибору” (52 год.) [курс за вибором для учнів 9-х класів загальноосвітніх навчальних закладів (52 год.)] і “Моя майбутня професія: шлях до успіху” [курс за вибором для учнів 10 (11)-х класів загальноосвітніх навчальних закладів (52 год.)]. Програми увійшли у навчально-методичний посібник “Збірник програм з викладання факультативних курсів, курсів за вибором та спецкурсів для застосування в роботі працівників психологічної служби загальноосвітніх навчальних закладів”, який також отримав гриф Міністерства освіти і науки України.

З огляду на посилену увагу країн Європейського Союзу до питання дотримання прав дитини в Україні працівникам психологічної служби необхідно акцентувати свою діяльність по соціальному захисту прав і свобод дітей, створення умов комфортного освітнього середовища, захисту честі і гідності учнів, вихованців, студентів На виконання Загальнодержавної програми "Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини на період до 2016 року" соціальним педагогам навчальних закладів увести в практику постійно діючий моніторинг дотримання прав дітей та інших суб'єктів навчально-виховного процесу не лише в умовах навчального закладу, а і поза його межами, зокрема як батьки забезпечують належні умови для навчання, виховання та життя дитини.

Додаток 1

Розвиток психологічної служби системи освіти України у регіонах*
(кількість фахівців у порівнянні з минулим навчальним роком)

* Без даних АР Крим, м. Севастополь, Мар'їнського та Ясинуватського районів Донецької області і тимчасово окупованих територій за всіма типами навчальних закладів та ВНЗ I-II рівні акредитації Луганської області та м. Києва

Забезпеченість фахівцями психологічної служби відповідно до нормативів чисельності по регіонах*
(у порівнянні з минулим навчальним роком)

* Без даних АР Крим, м. Севастополь, Мар'їнського та Ясинуватського районів Донецької області і тимчасово окупованих територій за всіма типами навчальних закладів та ВНЗ I-II рівні акредитації Луганської області та м. Києва